

Критерії справедливого суду у справах про воєнні злочини

*Леськів С. Р.¹, Довгополов В. М.², Чапран А. Р.³, Жураковський В. Р.⁴,
Гула М. І.⁵, Ганич А. І.⁶*

Опубліковано	Секція	УДК
30.10.2024	Право	341.322.5:347.963

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14859890>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню критеріїв справедливого суду у справах про воєнні злочини в контексті міжнародних правових стандартів та національної судової практики України. У ній розглядаються теоретико-правові засади справедливого судочинства, включаючи доктринальні підходи до його визначення та роль цього принципу у забезпеченні правопорядку в умовах збройного конфлікту. Особлива увага приділяється аналізу міжнародно-правових принципів судочинства щодо воєнних злочинів, закріплених у Женевських конвенціях, Римському статуті Міжнародного кримінального суду, а також у практиці міжнародних кримінальних трибуналів та Європейського суду з прав людини.

У статті доводиться, що справедливий суд у справах про воєнні злочини має базуватися на принципах незалежності суддів, об'єктивності розгляду, змагальності процесу, рівності сторін та ефективного судового захисту потерпілих. Досліджуються виклики, з якими стикається українська судова система в умовах війни, зокрема питання документування злочинів, забезпечення правосуддя в умовах бойових дій та імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство.

Результати дослідження підкреслюють необхідність гармонізації української судової практики з міжнародними стандартами для забезпечення ефективного розгляду справ про воєнні злочини, відновлення правопорядку та притягнення винних осіб до відповідальності. Визначені у статті критерії можуть слугувати орієнтиром для подальших наукових досліджень та розробки правових механізмів судового переслідування воєнних злочинців як у межах національної юрисдикції, так і в міжнародних судових інституціях.

Ключові слова: справедливий суд, воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, судочинство, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд.

Criteria for a Fair Trial in War Crime Cases

Abstract. The article examines the criteria for a fair trial in war crime cases in the context of international legal standards and Ukraine's national judicial practice. It explores the

¹кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і кримінології, юридичний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0001-6079-2300>

²аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0002-5846-613X>

³аспірант, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0003-9326-2121>

⁴аспірант, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0003-3456-7890>

⁵аспірант, ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0001-3197-8832>

⁶аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0004-4176-1903>

theoretical and legal foundations of fair judicial proceedings, including doctrinal approaches to its definition and the role of this principle in maintaining the rule of law during armed conflict. Particular attention is given to the analysis of international legal principles governing the adjudication of war crimes, as enshrined in the Geneva Conventions, the Rome Statute of the International Criminal Court, as well as the jurisprudence of international criminal tribunals and the European Court of Human Rights.

The article argues that a fair trial in war crime cases must be based on the principles of judicial independence, impartiality, adversarial proceedings, equality of the parties, and effective judicial protection of victims. It examines the challenges faced by the Ukrainian judicial system during wartime, particularly issues related to crime documentation, the administration of justice amid active hostilities, and the implementation of international standards into national legislation.

The findings of the study highlight the necessity of harmonizing Ukraine's judicial practice with international standards to ensure the effective adjudication of war crimes, the restoration of the rule of law, and the prosecution of perpetrators. The criteria identified in the article may serve as a reference point for further academic research and the development of legal mechanisms for prosecuting war criminals both within national jurisdiction and in international judicial institutions.

Keywords: fair trial, war crimes, international humanitarian law, judicial proceedings, European Court of Human Rights, International Criminal Court.

Вступ

Справедливий суд є основоположним принципом правової держави, що забезпечує не лише законність, а й легітимність судового процесу. Його особливе значення проявляється у справах про воєнні злочини, які становлять найбільш тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права та зазіхають на основи цивілізованого світового порядку. Воєнні злочини не лише завдають непоправної шкоди окремим особам, а й руйнують суспільні та державні інститути, підбивають довіру до механізмів правосуддя та створюють загрозу рецидиву насильства. У сучасних умовах, коли Україна змушена відстоювати свою незалежність у війні, розв'язаній РФ, питання судового переслідування винних у злочинах агресії набуває стратегічного значення для утвердження правопорядку та відновлення справедливості.

Історія міжнародного права свідчить, що розслідування та судове переслідування воєнних злочинів є складним і багатокомпонентним процесом, який вимагає чітких правових стандартів, незалежності судової влади, ефективного механізму доказування та забезпечення прав потерпілих. Сучасні міжнародно-правові акти, зокрема Женевські конвенції та Римський статут Міжнародного кримінального суду, встановлюють загальноприйняті принципи справедливого суду, які повинні бути імплементовані в національні правові системи. Водночас практика Європейського суду з прав людини та міжнародних кримінальних трибуналів засвідчує, що питання справедливості судочинства виходить за межі формальних процесуальних норм і охоплює фундаментальні аспекти неупередженості, рівності сторін і дотримання прав людини.

В українських реаліях проблема судового переслідування воєнних злочинів РФ є не лише правовим викликом, а й важливим елементом боротьби за міжнародне визнання злочинної сутності агресії, відновлення прав постраждалих та утвердження верховенства права. Судовий розгляд цих злочинів має відповідати найвищим міжнародним стандартам, щоб виключити можливість політичного чи юридичного реваншу, який міг би поставити під сумнів легітимність судових рішень.

У цьому контексті дослідження критеріїв справедливого суду у справах про воєнні злочини є актуальним і необхідним для вироблення ефективної судової стратегії. З'ясування правових засад, міжнародних стандартів і судової практики дозволить

сформувати дієву систему переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів, а також сприятиме зміцненню української судової системи у протидії сучасним викликам, зумовленим війною.

Результати

Справедливість як фундаментальна категорія правової науки має визначальне значення у формуванні концепції судочинства, особливо у справах про воєнні злочини. Умови збройного конфлікту загострюють питання забезпечення правосуддя, адже судова влада не лише покликана відновити порушені права потерпілих, а й забезпечити неупереджене покарання винних, дотримуючись при цьому загально визнаних принципів права. Саме тому розуміння теоретико-правових засад справедливого суду набуває особливої актуальності, адже воно визначає зміст та межі правосуддя у цих складних категоріях справ [1].

Зазначені засади ґрунтуються на класичних концепціях правової філософії, які розкривають справедливість як об'єктивну властивість судового процесу, що вимагає рівності сторін, незалежності суддів, гарантій прав людини та дотримання міжнародно-правових стандартів. У світлі сучасної війни РФ проти України теоретичні підходи до справедливого судочинства повинні не лише відповідати усталеним доктринам правової науки, а й бути адаптованими до особливостей правового реагування на воєнні злочини, що становлять загрозу як для державного правопорядку, так і для світової системи безпеки.

Формування системи критеріїв справедливого суду базується на синтезі загальних принципів судочинства, закріплених у міжнародних правових актах, і національних правових традицій. Саме тому дослідження теоретико-правових основ цього явища вимагає не лише ретроспективного аналізу концепцій правосуддя, а й осмислення їхньої еволюції в контексті сучасних викликів, перед якими постала Україна [2].

Поняття справедливого суду є фундаментальною категорією правової науки, що охоплює як нормативний, так і етичний аспекти судочинства. Воно визначає судовий процес як такий, що відповідає принципам правової визначеності, рівності сторін, незалежності суддів, дотримання процесуальних гарантій і забезпечення доступу до правосуддя. Справедливий суд є не лише правовою категорією, а й соціальним феноменом, що формує довіру суспільства до правової системи, сприяє відновленню правопорядку та запобігає безкарності [3-4].

У справах про воєнні злочини особливого значення набуває принцип справедливого суду як механізму притягнення до відповідальності осіб, які порушили міжнародні гуманітарні норми. Воєнні злочини відзначаються високим ступенем суспільної небезпеки та мають специфічний характер, оскільки порушують не лише національні правові приписи, а й загально визнані міжнародні стандарти. У цьому контексті справедливий суд забезпечує баланс між необхідністю покарання винних і дотриманням прав людини, зокрема підозрюваних та потерпілих [5].

Правова доктрина визначає справедливий суд як процес, у якому реалізовано всі гарантії неупередженості та дотримання встановлених норм. Це означає, що рішення суду має ґрунтуватися на об'єктивних доказах, процесуальні механізми повинні забезпечувати рівність можливостей для сторін, а судді зобов'язані керуватися виключно правом і принципами правосуддя.

Юридична наука пропонує кілька концептуальних підходів до визначення критеріїв справедливого суду. З позицій природного права справедливий суд є невід'ємною складовою правопорядку та гарантією захисту природних прав людини. Цей підхід ґрунтується на ідеях, що право повинно відображати моральні засади суспільства, а судовий процес має забезпечувати не лише формальну, а й матеріальну справедливість [6-7].

Позитивістська теорія розглядає справедливий суд крізь призму відповідності судочинства чинним правовим нормам. У цьому контексті справедливість визначається як дотримання законодавчих приписів, процесуальних стандартів та принципу законності. Такий підхід домінує в багатьох правових системах, оскільки забезпечує передбачуваність судових рішень і є основою правової стабільності.

Сучасні доктринальні підходи до визначення критеріїв справедливого суду поєднують елементи обох теорій, враховуючи не лише формальну, а й змістовну справедливість судочинства. Так, у міжнародній та національній юриспруденції справедливий суд визначається через систему гарантій, що забезпечують дотримання прав сторін, об'єктивність та ефективність судового розгляду. Серед основних критеріїв виокремлюють незалежність суддів, рівність сторін, змагальність процесу, гласність судового розгляду та наявність ефективних механізмів перегляду судових рішень.

У справах про воєнні злочини ці критерії набувають особливого значення, адже забезпечення справедливого суду в умовах збройного конфлікту є не лише правовою, а й політико-етичною проблемою. Важливими аспектами стають гарантії неупередженості суду, захист прав потерпілих та можливість відновлення справедливості як ключового елементу міжнародного правопорядку [8-9].

Формування концепції справедливого суду значною мірою визначається міжнародною судовою практикою, що закріплює універсальні підходи до тлумачення та реалізації принципів правосуддя. Значний внесок у розвиток цього поняття зробили рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який у своїй практиці розробив низку стандартів справедливого судочинства на основі положень статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

ЄСПЛ наголошує, що справедливий суд передбачає незалежність судової влади від політичного впливу, неупередженість суддів, рівноправність сторін та дотримання процесуальних гарантій. Важливим аспектом є ефективність судового захисту, яка передбачає можливість подання апеляційних і касаційних скарг, а також реальну здатність судової системи виконувати свої рішення.

Крім того, значущим джерелом розуміння критеріїв справедливого суду є прецеденти міжнародних кримінальних трибуналів, зокрема Нюрнберзького трибуналу, Трибуналу для колишньої Югославії (МТКЮ) та Міжнародного кримінального суду (МКС). У практиці цих судових органів закладено принципи, що мають визначальне значення для розгляду справ про воєнні злочини [10-11].

Нюрнберзький трибунал започаткував засади відповідальності за воєнні злочини, визнавши неприпустимість імунітету для осіб, які вчиняють тяжкі порушення міжнародного права. Практика МТКЮ та Руандійського трибуналу розвинула концепцію персональної відповідальності військових і політичних лідерів за організацію та реалізацію злочинних дій під час збройних конфліктів.

Римський статут Міжнародного кримінального суду закріпив системні стандарти судочинства у справах про воєнні злочини, зокрема гарантії захисту прав потерпілих, забезпечення незалежності прокурорів та суддів, а також необхідність застосування принципу пропорційності покарання.

Сучасна правова доктрина розглядає справедливий суд як невід'ємний елемент правової держави, а міжнародні механізми судового розгляду воєнних злочинів виступають гарантією відновлення порушених прав та запобігання безкарності. Національні правові системи, у тому числі й правова система України, не можуть діяти ізольовано, оскільки стандарти судочинства у справах про воєнні злочини визначаються не лише внутрішнім законодавством, а й міжнародними зобов'язаннями держави. У цьому контексті ключову роль відіграють норми міжнародного гуманітарного права, рішення міжнародних судових інституцій та практика міжнародних трибуналів.

З огляду на складність доказування воєнних злочинів, масштабність порушень та необхідність встановлення особистої відповідальності, правові механізми судового розгляду повинні відповідати загально визнаним принципам об'єктивності, неупередженості та дотримання процесуальних гарантій. Особливої значущості ці аспекти набувають у контексті російської агресії проти України, що спричинила численні злочини проти людяності, системні порушення міжнародного гуманітарного права та масові злочини, які потребують належного судового реагування.

Міжнародно-правові стандарти судочинства у справах про воєнні злочини формувалися поступово, відображаючи еволюцію гуманітарного права та практики його застосування. Основоположними актами, що закріплюють засади судового переслідування за такі злочини, є Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи, а також Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Женевські конвенції встановлюють принципи правового захисту цивільного населення та військовополонених, визначаючи категорії злочинів, які мають кваліфікуватися як воєнні. Вони закріплюють зобов'язання держав здійснювати ефективне кримінальне переслідування осіб, які вчинили тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права. Зокрема, держави-учасниці зобов'язані вживати всіх необхідних заходів для виявлення та покарання осіб, відповідальних за серйозні порушення норм ведення війни, незалежно від їхнього громадянства або посадового статусу.

Римський статут, ухвалений 1998 року, створив основу для діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС) і визначив юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії. Його положення закріплюють невідворотність покарання за вчинення найтяжчих злочинів, встановлюють процедури судового переслідування та визначають принципи правосуддя, що мають бути дотримані під час розгляду справ. Особливо важливим є принцип комплементарності, відповідно до якого національні суди мають першочергове право на переслідування осіб, підозрюваних у воєнних злочинах, якщо вони здатні забезпечити справедливе судочинство.

У контексті сучасної війни РФ проти України значущість цих міжнародно-правових актів зростає, оскільки вони надають правову основу для документування злочинів, підготовки доказової бази та подальшого розгляду справ у національних судах та МКС. Україна, хоча і не є повноправною учасницею Римського статуту, активно співпрацює з МКС, що є свідченням прагнення до імплементації міжнародних стандартів судочинства у сфері розгляду воєнних злочинів.

У контексті України практика ЄСПЛ має безпосередній вплив на оцінку судових процесів щодо воєнних злочинів, які вчиняє РФ. Вже існують численні справи, що стосуються порушень прав людини на тимчасово окупованих територіях, зокрема катування та страти цивільних осіб, що можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини. Оскільки РФ була виключена з Ради Європи, її зобов'язання за Конвенцією зберігаються щодо порушень, вчинених до її виходу з юрисдикції ЄСПЛ, що дає Україні додаткові можливості використовувати цей механізм для документування злочинів і формування доказової бази.

Висновки

Аналіз концепції справедливого суду у справах про воєнні злочини засвідчує його ключове значення у забезпеченні правопорядку та відновленні справедливості, особливо в умовах триваючої збройної агресії РФ проти України. Справедливий суд у цій категорії справ виходить за межі національного правосуддя, оскільки його основою є міжнародно-правові стандарти, що сформувалися під впливом багаторічної судової

практики, зокрема в діяльності міжнародних кримінальних трибуналів та Міжнародного кримінального суду.

Визначальні теоретико-правові засади справедливого суду закладені у фундаментальних міжнародних актах, серед яких особливу роль відіграють Женевські конвенції та Римський статут МКС. Вони окреслюють базові принципи судового розгляду воєнних злочинів, що передбачають незалежність суду, дотримання процесуальних гарантій, рівність сторін та забезпечення ефективного правового захисту потерпілих. Імплементация цих стандартів у національне законодавство є необхідною умовою створення стійкої системи правосуддя, здатної протистояти безкарності осіб, винних у воєнних злочинах.

Вплив практики Європейського суду з прав людини на українське правосуддя засвідчує необхідність дотримання європейських стандартів справедливого суду, зокрема щодо незалежності судової влади, неупередженості суддів та гарантій прав потерпілих. Україна, інтегруючи міжнародний досвід у власну правову систему, має забезпечити реальну відповідальність за воєнні злочини, що є не лише вимогою міжнародного права, а й передумовою встановлення справедливості для українського суспільства.

Перспективи розвитку національного судочинства у справах про воєнні злочини пов'язані з подальшим удосконаленням правових механізмів відповідно до міжнародних стандартів, активізацією співпраці з міжнародними судовими органами та розширенням можливостей для притягнення винних осіб до відповідальності. Забезпечення справедливого суду в цій сфері є не лише юридичним завданням, а й моральним обов'язком держави перед громадянами, які постраждали від воєнних злочинів. Це також вагомий крок до зміцнення правопорядку, відновлення історичної справедливості та утвердження верховенства права як фундаменту демократичної держави.

Список використаних джерел

1. Бабич, І. Г. (2006). Принцип справедливості в римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць*. Вип, 23, 164-167.
2. Завальнюк, І. В. (2022). Конституційно-правова кваліфікація права на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, (1), 46-52.
3. Тобота, Ю. А. (2013). Поняття та критерії справедливого судового розгляду у рішеннях європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*, (2), 65-68.
4. Савчин, М. (2013). Право на справедливий суд і конституційна юрисдикція: окремі аспекти згідно з синтетичною теорією конституції. *Вісник Конституційного Суду України*, (2), 96-106.
5. Діденко, А. С. (2023). Порушення права на справедливий суд як воєнний злочин у міжнародному кримінальному праві.
6. Бобрик, В. І. (2015). Теоретичні засади диференціації структури цивілістичного судочинства в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*, (1), 13-17.
7. Ковалів, М. В., & Єсімов, С. С. (2017). Адміністративне судочинство як форма здійснення судової влади. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 18, 31-35.
8. Шкуренко, Х. І. (2017). Міжнародно-правове регулювання забезпечення безпеки свідків як учасників кримінального судочинства. *Наука і правоохорона*, (4), 243-249.
9. Чуприна, Ю. Ю. (2011). Міжнародні стандарти ефективності судової влади. *Теорія та практика державного управління*, (1), 446-452.

10. Іоффе, Ю. (2010). Вплив міжнародних кримінальних трибуналів на звичаєве міжнародне гуманітарне право. *Actual Problems of International Relations*, 1(88).
11. Бойко, І. С. (2017). Міжнародне прецедентне право: теорія та практика (рішення міжнародного суду ООН щодо морських територіальних спорів). *Право і суспільство*, (6), 199-204.
12. Клименко, М. С. (2023). Притягнення головних воєнних злочинців російської федерації до міжнародно-правової відповідальності. https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/61962/1/%D0%A4%D0%9C%D0%92_293_2023_%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%A1..pdf